

Citation:

G. van Hecke, Levensbericht C.M.J.D. de Visscher, in:
Jaarboek, 1973, Amsterdam, pp. 222-226

Herdenking van

Charles de Visscher

(2 augustus 1884 – 2 januari 1973)

door G. van Hecke

Het heengaan van Charles De Visscher op bijna negentigjarige leeftijd in het begin van 1973 betekende voor de Belgische rechtswetenschap het verlies van een alom bekende en alom geëerde beoefenaar van het volkenrecht.

In 1884 te Gent geboren, verloor Charles De Visscher reeds op jeugdige leeftijd zijn vader die hoogleraar was in de medische faculteit. Samen met zijn jongere broeder Fernand¹, die als romanist een wereldnaam zou maken, werd de jonge Charles De Visscher voor zijn opleiding toevertrouwd aan een door de bisschop van Gent aangeduide geestelijke. De strenge klassieke vorming die hij aldus kreeg zou later op zijn gehele leven haar stempel drukken.

In 1911 publiceerde hij een proefschrift over de collectieve arbeidsovereenkomst². De keuze van het onderwerp liet blijken van de belangstelling van de jonge jurist voor een nieuw verschijnsel dat in de werkelijkheid een belangrijke rol speelt maar dat niet gemakkelijk in de gekende categorieën kon ingepast worden.

In hetzelfde jaar 1911 werd hij te Gent belast met het onderwijs in het strafrecht en het internationaal privaatrecht. De gebeurtenissen van de eerste wereldoorlog, die hij in Oxford doorbracht, orienteerden zijn belangstelling naar het volkenrecht. In 1916 liet hij in Lausanne een boek verschijnen over "La Belgique et les juristes allemands"³ waarin hij de volkenrechtelijke aspecten van de Duitse schending van de Belgische neutraliteit besprak. Dit was het keerpunt van zijn leven. Voortaan zou hij, ook al doceerde hij nog andere vakken, zijn leven wijden aan het volkenrecht, met bijzondere belangstelling voor de ethische grondslag daarvan.

In 1920 werd hij belast met de leiding van de "Revue de droit international et de législation comparée", het beroemde Gentse tijdschrift waarvan hij de hoge wetenschappelijke standing in ere wist te houden. Nog steeds wordt het verdwijnen van dat tijdschrift tengevolge van de tweede wereldoorlog betreurd.

In 1921 reeds kon hij een aantal publikaties voorleggen die hem toegang ver-

---

¹ Over Fernand De Visscher zie het levensbericht in *Annuaire de l'Institut de Droit international* bd. 51 (1965) p. 388–392.

² *Le Contrat collectif de travail – Théories juridiques et projets législatifs*, avec préface de R. Saleilles (Gand Paris 1911).

³ Engelse vertaling: "Belgium's case. A judicial enquiry".

Duitse vertaling: "Belgien und die deutschen Rechtsgelehrte".

⁴ *Annuaire de l'Institut de Droit international* bd. 28 (1921) p. 236–238.

schaften tot het beroemde Institut de droit international⁴. Onder de andere nieuwe associés van 1921 bevonden zich Max Huber en Hans Wehberg die voor hem levenslange vrienden zouden worden. Van dan af zou een belangrijk deel van zijn wetenschappelijk werk het Institut als kader hebben. Hij bracht er verslagen voor over onderwerpen in verband met de Volkenbond⁵ en over de bevrijdende verjaring in het volkenrecht⁶. In 1925 werd hij secretaris-generaal van het Institut en van dan af kon men zeggen dat hij zich met het Institut vereenzelvigde.

In 1931 ging hij van Gent naar Leuven over en doceerde er tot 1946 het volkenrecht en het internationaal privaatrecht.

Met de praktijk kreeg hij contact als juridisch adviseur van het Belgisch ministerie van buitenlandse zaken. In 1937 werd hij rechter in het Permanente Hof van Internationale Justitie. Hij bleef het, in het later omgedoopte Internationaal Gerechtshof, tot 1952. Als internationale rechter maakte hij zelden⁷ gebruik van de mogelijkheid een individuele mening bekend te maken. Hij streefde er veeleer naar een ruime meerderheid tot stand te brengen en was er dan ook toe bereid van eigen formuleringen af te zien om dat resultaat te bereiken⁸. In de anonimiteit van de meerderheidsvonnissen is echter ongetwijfeld veel uit zijn pen gesproten.

Tijdens de tweede wereldoorlog, die hij in bezet België doorbracht, was Charles De Visscher de voorzitter van het "Comité Gille" dat als taak had aan de te Londen uitgeweken regering verslagen te laten toekomen over de politieke opvattingen van de bevolking onder de bezetting⁹. Hij werd dan ook voor korte tijd minister zonder portefeuille in de eerste naoorlogse regering. Als lid van de Belgische delegatie nam hij deel aan de te San Francisco gehouden conferentie waarin het Handvest van de Verenigde Natïen werd ontworpen.

De lessen die hij uit de politieke gebeurtenissen getrokken had legde hij neer in het verslag dat hij in 1947 aan het Institut de Droit International uitbracht over "Les droits fondamentaux de l'homme, base d'une restauration du droit international"¹⁰. De door het Institut op de basis van dat verslag goedgekeurde resolutie hield o.m. de volgende verklaring in: "Un ordre juridique efficace entre Etats est

---

⁵ *Examen de l'organisation et des Statuts de la Société des Nations* (met Adatci), *Annuaire* bd. 30 (1923) p. 22-64; *Privilèges et immunités diplomatiques des Agents de la S.D.N.* (met Adatci), *Annuaire* bd. 31 (1924) p. 1-21; *L'article 12 du Pacte* (met Adatci), *Annuaire* bd. 31 (1924) p. 22-32.

⁶ *La prescription libératoire en droit international public* (met N. Politis), *Annuaire* bd. 32 (1925) p. 1-23.

⁷ in de zaak van de Spoorweg Panevezys-Saldustiskis en in de zaak van het volkenbondsmandaat over Zuidwest-Afrika.

⁸ In "Théories et réalités en droit international public" (4e druk, p. 388) schreef hij in dat verband: "On souhaitera que les arrêts de la Cour, qui toujours portent la marque d'études laborieuses et savantes, se gardent d'une certaine dispersion des idées dont témoignent parfois les opinions individuelles ou dissidentes trop nombreuses ou trop longues, et qu'à la faveur d'un plus large consensus au sein de ses membres ils apportent aux Etats ce qui pour eux fait le véritable prix du règlement judiciaire, cette simplicité qui, réalisant une véritable économie de pensée et d'action, tend à produire un sentiment de certitude".

⁹ J. Gérard-Libois & J. Gotovitch, *L'an 40 - la Belgique occupée*, p. 173.

¹⁰ *Annuaire* bd. 41 (1947) p. 1-13.

inséparable du respect de la personne humaine dans l'ordre interne de chaque Etat"¹¹.

Ook in 1947 had zijn bezorgdheid voor een realistische benadering van het volkenrecht hem er toe gebracht de oprichting voor te stellen van het Belgisch Instituut voor Internationale Betrekkingen waarvan hij de voorzitter werd.

In 1948 had hij, als voorzitter van de te Brussel gehouden zitting van het Institut de Droit International, de gelegenheid de richtlijnen van zijn wetenschappelijke arbeid uiteen te zetten. Uit zijn voorzittersrede moge het volgende geciteerd worden:

“L'expérience a mis en lumière l'étroitesse des positions classiques fondées sur la séparation complète de l'ordre interne et de l'ordre international. Nous savons aujourd'hui que le mépris du Droit au sein de l'Etat est une menace constante pour le Droit entre Etats, parce qu'il n'y a de modération dans l'action extérieure que là où est réalisé ce juste équilibre qui empêche les gouvernants de tout sacrifier à la recherche de la puissance.

... Le retour aux réalités s'annonce également dans nos méthodes. Il n'est aucun aspect du droit international que l'observation directe et la connaissance exacte des faits ne soient capables d'éclairer d'un jour nouveau.

... Je ne puis qu'esquisser ici une méthode dont la pleine utilité n'apparaîtra que le jour où le vaste travail d'enquête et d'analyse qu'elle impose aura porté tous ses fruits. Elle fait appel à l'observation dans tous les domaines; elle exige le concours de toutes les disciplines, la diplomatie, la psychologie collective, l'économie, la sociologie. Partout, elle s'applique à dégager les rapports entre la politique et le Droit: rapports de convergence, quand l'action du Pouvoir s'oriente vers des fins humaines; rapports de tension, là où cette action est détournée vers la seule recherche de la puissance”¹².

Het aldus aangekondigde programma verwezenlijkte hij in zijn boek “Théories et réalités en droit international public” dat in 1954 werd uitgegeven, vier drukken kende en in het Engels werd vertaald.

Dat belangrijke boek, dat ongetwijfeld verband hield met de benoeming van Charles De Visscher in 1954 tot buitenlands lid van de Akademie, is een kritische en systematische bezinning over alle hoofdstukken van het volkenrecht overeenkomstig de in 1948 aangekondigde methode. Het werd in 1955 bekroond door de American Society of International Law¹³.

Latere boeken, die dezelfde methode toepasten op speciale onderwerpen, waren: “Problèmes d'interprétation judiciaire en droit international public” (1963); “Aspects récents du droit procédural de la Cour internationale de justice” (1966); “Les effectivités du droit international public” (1967) en tenslotte “De l'équité dans le règlement arbitral ou judiciaire des litiges en droit international public” (1972).

---

¹¹ Annuaire bd. 41 (1947) p. 259.

¹² Annuaire bd. 42 (1948) p. 140-143.

¹³ American Journal of International Law bd. 49 (1955) p. 389.

De wetenschappelijke activiteit van Charles De Visscher duurde tot zijn laatste levensdag, op een paar weken na. Twee belangrijke studies zullen posthuum verschijnen: een les naar aanleiding van het vijftigjarig bestaan van de Haagse Académie de droit international, waar hij sinds 1932 lid van het Curatorium was, over "Méthode et système en droit international", en een verslag voor het honderdjarig bestaan van het Institut de Droit international over "La contribution de l'Institut au développement du droit international".

Voor het Institut de Droit international, waarvan hij in 1954 erevoorzitter werd, had hij een grenzeloze toewijding. Op alle zittingen was hij aanwezig. Over alle problemen gaf hij wijze raad.

Dit uitgelezen gezelschap, waarin de beste beoefenaars van het volkenrecht en het internationaal privaatrecht uit de hele wereld samenkwamen, beschouwde hij als zijn geestelijk vaderland. Het volkenrecht kon hij slechts in wereldperspectief zien. Samen met Jessup was hij het trouwens die het uitdragen van het onderwijs van de Haagse Académie de droit international naar Afrika, Azië en Latijns Amerika wenselijk achtte en hielp tot stand brengen.

Voor regionale Europese organisaties, zoals de Europese Economische Gemeenschap, had hij minder belangstelling. Ook van louter binnenlandse Belgische problemen, zoals de Vlaamse beweging, hield hij zich afzijdig. De heimwee naar voorbije grootheid sprak hem niet aan. De opkomst van een nieuwe middenstand, die de taalgebruiken van het stedelijk patriciaat verloochende, stoorde hem wellicht. Voor hem was de franse taal het symbool van het universalisme dat hem dierbaar was.

In de verdraagzame en cosmopoliete atmosfeer van Den Haag, waar hij lange jaren als internationaal rechter woonde, voelde hij zich thuis. Met de bilaterale Nederlands-Belgische problemen hield hij zich herhaalde malen op actieve wijze bezig. In 1921 publiceerde hij met de historicus Frans Ganshof, ook een buitenlands lid van de Akademie, een artikel over "Le différend des Wielingen"¹⁴. Als juridisch adviseur van Buitenlandse Zaken werd hij lid van de commissie die over een internationaal statuut van de Schelde onderhandelde. Zijn hollandse tegenspeler was Professor François met wie hij een lange en vertrouwde vriendschap onderhield. Bij deze delicate onderhandelingen stonden tegenover elkaar het Belgisch belang van bevordering van de scheepvaart en het Nederlands belang van bescherming van de oevergebieden. De werkzaamheden van de Commissie werden niet bekroond met het gewenste resultaat maar indien de onderhandelingen nu zouden hernomen worden zou waarschijnlijk de vrucht van dat vroegere werk kunnen geplukt worden.

Het levensbeeld van Charles De Visscher is dat van een volledige toewijding aan het volkenrecht. Daarin is hij zozeer opgegaan dat hij iedere andere belangstelling moest opofferen.

In zijn gezin werd hem de smart niet bespaard. Niet alleen moest hij zijn echtgenote en één van zijn dochters overleven maar in 1940 werd hij zwaar getroffen door het sneuvelen van zijn zoon Jacques die zich reeds op jeugdige leeftijd

---

¹⁴ Revue de droit international et de législation comparée 1920, p. 293-328.

als een bijzonder schrandere jurist had laten gelden¹⁵. In latere jaren vond hij troost en trots in de loopbaan van zijn zoon Paul die in menig opzicht zijn werk voortzet, als beoefenaar van het volkenrecht¹⁶ en als secretaris-generaal van het Institut de Droit international.

Van het lange, door werkzaamheid en gestrenge soberheid gekenmerkt, leven van Charles De Visscher kan men terecht zeggen dat het rijk gevuld werd met de dienst van het volkenrecht. Het moge als voorbeeld dienen voor de komende geslachten.

---

¹⁵ Jacques De Visscher, *Du moment et du lieu de formation des contrats par correspondance en droit international privé*, Revue de droit international et de législation comparée 1938, p. 88–114; *Le pacte de préférence, ses applications en droit civil et commercial*, 1938. Van zijn hand is ook het trefwoord *Réglementation des paiements internationaux (Les accords de Clearing)* in deel XI van het Répertoire pratique de droit belge, 1940.

¹⁶ Van Paul De Visscher, zie o.m. *De la conclusion des traités internationaux* (1943); *La protection diplomatique des personnes morales*, Recueil des Cours de l'Académie de Droit international 1961 – I; *Cours général de droit international public*, Recueil des Cours 1972 – II.